

משלי פרק ג

- (כא) בְּנִי אֵל יִלְזוּ מֵעֵינַיִךְ נָצַר תִּשְׁיָה וּמִזְמָה:
 (כב) וַיְהִיו חַיִּים לְנַפְשֶׁךָ וְחַן לְגַרְגְּרֹתֶיךָ:
 (כג) אַז תִּלְךָ לְבֶטֶח דְּרָכֶךָ וְרַגְלֶךָ לֹא תִגּוֹף:
 (כד) אִם תִּשְׁכַּב לֹא תִפְחָד וְשָׁכַבְתָּ וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ:
 (כה) אֵל תִּירָא מִפֶּחַד פֶּתָאִם וּמִשְׂאֵת רַשְׁעִים כִּי תָבֹא:
 (כו) כִּי ה' יִהְיֶה בְּכִסְלֶךָ וְשָׁמַר רַגְלֶךָ מִלְּכָד:

רבנו יונה - משלי פרק ג פסוק כו

כי י"י יהיה בכסלך וגו'. כי הצדיקים הנצלים מן העון ובוטחים בש"י יעשה להם נס וינצלו אע"פ שהמקום נספה. ושמר רגליך מלכד, ישמרך שלא תלכד בעון העיר מלשון "עונותיו ילכדונו את הרשע" (ה, כב). "יקשתי לך וגם נלכדת" (ירמיה נ, כד). וכענין הזה מצאנו כי עם שמירת התורה והבטחון יגן הש"י בעד החוסה בו מכל צרה שנאמר "אמרת י"י צרופה מגן הוא לכל החוסים בו" (תהלים יח, לא). והנה דוד ושלמה חברו זה הענין יחד להודיע כי עם שמירת אמרת השם והבטחון יגן השם לחוסה בו מכל צרה. עוד יש לפרש מגן הוא לכל החוסים בו ולא יהרהרו אחרי טעם אמריו. והנה כתיב "טוב י"י למעוז ביום צרה ויודע חוסי בו" (נחום א, ו) פי' יעשה מקום הראוי להם, כי לא ילכדו בעת צרה החוסים בו, אע"פ שנגזר על המקום ההוא לעשותו כלה.

והנה נדבר על ביאור הבטחון כי הוא משורש האמונה כענין שנאמר "בטח בי"י ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה" (תהלים לז, ג), "והאמין בי"י" (בראשית טו, ו). ודע כי הבטחון האמונה הברורה והתחזק הלב בישועת השי"ת והסמך עליה באמת כענין שנאמר "והאמין בי"י" ונשען עליו. ואולם מצאנו כי הצדיקים יראים ומפחדים מן החטא, שנאמר "ויירא יעקב מאוד" (בראשית לב, ח), ונאמר "איך אלך ושמע שאול" וגו' (ש"א טז, ב), ונאמר "אשרי אדם מפחד תמיד" (כח, יד), ונאמר במקום אחר "חרדת אדם יתן מוקש" (כט, כה), צריך לבאר עיקר הענין.

דע כי הבטחון הוא שלא יתערב בו שום ספק, ועל דרך משל נבאר כי ענין הבטחון כשכיר הבוטח על המלך ועמל בכל כחו לפניו בשמחה ובטוב לבב מרוב מבטחו על המלך ומדעתו כי יתן משכורתו שלימה. והנה הבוטח בהשי"ת גם אם ימצאהו צרות רבות ורעות יתאמץ בעבודת הש"י ויבטח באמת כי שכרו כפול ומכופל וכי הש"י יבחר לו הטוב ואם יוכיחם השם בעולם הזה, כי זאת לטוב לו להעביר את עונו ולקרבו אל השם ולהאדיר חלקו בעולם הגמול, כי שלות העה"ז כהבל וכאיז הבל נדף וצל עובר, וכענין שנאמר "מי בכס ירא י"י שומע בקול

עבדו אשר הלך חשכים ואין נגה לו יבטח בשם י"י וישען באלהיו" (ישעיה נ, י), "ואני אמרתי לריק יגעתי" (שם מט, ד), פ' אני אמרתי על רוב הצרות לריק יגעתי, ורבו העונות על הזכויות. אכן אין הדבר כן, כי הצרות לטובתי ושכר פעולתי שלם, כענין "שכרו אתו ופעולתו לפניו" (שם מ, י).

והנה, מדעתו כי שכרו שמור ואור זרוע לו, הוא מיחל ומקוה גם לפירות מעשיו בעולם הזה, והיא תוחלת ותקוה אצולה מן הבטחון, וגם התוחלת נקרא בטחון לפי שהיא אצולה ממנו, כענין שנאמר "מי אשר יחובר אל כל חיים יש בטחון" (קהלת ט, ד) פי' יש לו תקוה להטיב מעשיו, כי יודע הוא ובטוח כי הרשות נתונה ביד החיים לבחור הדרך הטוב, על כן יש לו תקוה על זאת בעודו בחיים חייתו.

והנה מענין הבטחון אשר זכרנו שיאמין בכל מה שיבטיח השי"ת על ידי נביאיו, וכל הנפלאות והטובות אשר ייעד ביד מלאכיו כי יקום דברו לעולם וימלא הכל, כענין שנאמר "והאמין בי"י" ונאמר "יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם" (ישעיה מ, ז).

ועוד יחייב ענין הבטחון שידע עם לבבו כי הכל בידי שמים ובידו לשנות הטבעים ולהחליף המזל, ואין לשם מעצור להושיע ברב ובמעט, וגם כי צרה קרובה ישועתו לבוא קרובה, כי כל יוכל ולא יבצר מזמה, ונאמר "שאו שמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת" וגו' (שם נא, ו) ויבטח בשי"ת בכל עת צרה וחשכה, וידע באמת כי הוא רב להושיע מכל צרה וישועתו כהרף עין, ועל כן יקוה לישועתו גם אם החרב מונח על צואר האדם, כענין שנאמר "הן יקטלינו לו איחל" (איוב יג, טו). והיא תוחלת אצולה מן הבטחון שהזכרנו, ונאמר "בטחו בו בכל עת" וגו' (תהלים סב, ט) פי' בכל עת גם בעת שהצרה קרובה ולא ידע אדם דרך להנצל ממנה.

וענין הבטחון אשר זכרנו מפ' בכתוב שנאמר "בטחו בי"י עדי עד" (ישעיה כו, ד) כי הוא יתברך יוצר העולם הזה ועולם הבא והכל בידו, לכן בטחו בו כי כל יוכל, ואז"ל (אבות פ"ב מ"ט) ודע לפני מי אתה עומד ועמל ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך, פי' הזכירו בכאן שני ענינים, הבטחון אשר זכרנו מפורש בכתוב, שנאמר "בטחו בי"י עדי עד" וגו' כי הוא יתבונן בדבר ונאמר "הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו כרועה עדרו ירעה" (ישעיה מ, יא), ונאמר "מי מדד בשעלו מים" (שם מ, יב).

ומענין הבטחון אשר זכרנו שלא יבטח באדם, וידע באמת כי אין ביד בשר ודם להטיב לו ולהצילו זולתי אם יגזר השם ית', כענין שנאמר "ארור הגבר אשר יבטח באדם" (ירמיה י, ז), ונאמר "חדלו לכם מן האדם" (ישעיה ב, כב). וכן ידע באמת כי לא ביד בשר ודם להרע לו כענין שנאמר "באלהים בטחתי לא אירא מה יעשה אדם לי" (תהלים נו, יג), "י"י לי לא אירא" (שם קיח, ו), ונאמר "י"י אורי וישעי ממי אירא" (שם כז, א).

אמנם בבא הצרה, מדעתו כי הכל ביד השי"ת וכי הצלה ביד המכה, פני לבבו מועדות אל השי"ת "הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם" (שם קכג, ב). ולא ישים לבו לפחד המכה, ויוסיף יראה לשם ותקוה ותוחלת אליו "ולא יוסיף עוד שארית ישראל ופליטת

בית יעקב ל[ה]שען על מכהו ונשען על י"י קדוש ישראל באמת" (ישעיה י, כ) פי' בטחון גמור בלא ספק כי ההכאה וההצלחה ביד המכה, שנאמר "פלגי מים לב מלך ביד השם (ע)[א]ל כל אשר יחפוץ יטנו" (כא, א), ונאמר "כהניף שבט את מרימיו" (ישעיה י, טו). אמנם לא ירך לבבו ולא יחת לצרה, כי הנה התקוה קשורה עם היראה בהכרח, ואל תבהלו מקרבת הצרה, והמדע מחשבת ההצלה, כי הנה ידע כי השי"ת רב להושיע אחרי שהצרה קרובה ומוכנת כמו לפני הצרה. לא נתכנו עלילות והרבה רווח והצלה לפניו והרבה עמו פדות, וא"כ איך יחרד הלב וימס הלא התקוה תחזקהו שנאמר "חזקו ויאמץ לבבכם וגו'" (תהלים לא, כה). וכפי גדולת התקוה ואומץ הלב בתוחלת תגדל מעלת הנפש, ונאמר "אל ירך לבבכם" וגו' (דברים כ, ג), פי' אל תיראו מן העם, כענין שנאמר "וראית סוס ורכב" וגו' (שם כ, א), ונאמר "לא תירא מהם" וגו' (שם ז, יח), אבל את השם ירא, ונאמר "את מוראו לא תיראו ולא תעריצו" (ישעיה ח, יב), "את י"י צבאות אותו תקדישו הוא מוראכם והוא מעריצכם" (שם יג), ואשר נאמר "ויירא יעקב" (בראשית לב, ז), ירא היה מן החטא והיה מתאמץ ביראת השי"י.

אחרי אשר יבטח ויקוה אל השם כל אשר יפחד מן העון תחזק התקוה את לבו, על כן לא ימס לבבו והוא שנאמר "חרדת אדם יתן מוקש" (כט, כה) ונאמר "מי האיש הירא ורך הלבב" (דברים כ, ח) פי' הירא עד שהוא רך הלבב, כי גברה יראת העם, והוא חרד בראותו רוב מחניהם.

ויתכן שהוא מאמין באמת כי הכל ביד השם, אבל אם מפני שלא גדל נפשו בענין מדרגת הבטחון רך לבבו ונחת טבעו, וגם מהתגבר חולשת טבעו ומורך לבבו. והענין המכוון כמה שנאמר "חרדת אדם יתן מוקש" החרדה שיחרד מן האדם היא חטא נפשו ונותן מוקש ומגברת האויב ומקרבת הצרה עליו, כי ראוי לאדם שלא יחרד מזרוע בשר ודם, ויכין יראת לבו בשם, ובוטח בי"י ישוגב מן הצרה בשכר הבטחון, אע"פ שהיתה הצרה ראויה לבא עליו והוא שנאמר אחריו "רבים מבקשים פני מושל ומי"י משפט איש" (כט, כו). "מי את ותיראי מאנוש ימות" (ישעיה נא, יב), כי זה משפלות הנפש, ונתבאר שם כי הירא מן האדם שוכח את השי"ת, שנאמר "ותשכח י"י עושך" וגו' (שם, יג), פי' בראותך את הצרה קרובה ומוכנת ונבצרה מאוד מזמת הצלתה "ואיה חמת המציק" (שם), היה לך להעלות על לבך כי גם פעמים רבות מצאתך כזאת וזרח אור ישועת השי"ת ונפלאותיו וכלתה שבט עברת המציק, ואיה חמתו ואיה איפה פיו.

עוד יחייב ענין הבטחון לבטוח באמת על רחמי השי"ת כי רבים רחמיו ועל רוב חסדיו ויאמץ במדת השי"י ויבטח בהם באמת, כמו שנאמר "ואני בחסדך בטחתי" וגו' (תהלים יג, ו), "ואני כזית רענן בבית אלהים" וגו' (שם נב, י), פי' כזית רענן אשר הודו עליו קיים כל השנה, כן בטחוני בהודו ובכחו בכל עת, גם בהיות הצרה קרובה, והתקוה אצולה מן הבטחון הזה כי גם בהיות עונותיו רבים ועצומים יקוה אל רחמי השי"ת, כמו שנאמר "כי לא על צדקותינו" וגו' (דניאל ט, יח), ונאמר "שומע תפלה" (תהלים סה, ג), ונאמר "דברי עוונות גברו מני" וגו' (שם סה, ד), ונאמר "יחל ישראל אל י"י" וגו' (שם

קל, ז), פי' גם כי העוונות רבו למעלה ראש הרבה עמו פדות, כמו שנתבאר אחריו, והוא יפדה את ישראל.

וכן אם גברו עליו צרות ונכנע מפניהם יבטח על רחמי השם כי ירחם עליו מפני צרותיו ומפני הכנעתו ומפני תקותו אל השם, שנאמר "ראה עניי ועמלי" (תהלים כה, יח), ונאמר "זכור עניי ומרודי לענה וראש" (איכה ג, יט), פי' איחל רחמיו על צרות ועל ההכנעה. "חסדי יי' כי לא תמנו" (שם ג, כב), ויתכן כי מה שאמר למעלה על כן אוחיל לו (שם) מחובר לזה כי אוחיל לחסדיו אשר לא תמנו ורחמיו אשר לא כלו. "חדשים לבקרים" וגו' (שם ג, כג), "חלקי יי' אמרה נפשי" (שם כד), פי' אינני בוחר בעולמי זולת עבודתו ואין לי חלק בארץ זולת קיום מצותיו באהבתו וביראתו, על כן אוחיל לו.

זה הדבר יחזק התקוה ועל כן יוחיל להשם שינחלהו לחלק כענין שנאמר "כי חלק יי' עמו" (דברים לב, ט) על כן כפל תוחלת שנית אחר שנאמר על כן אוחיל, גם הוסיף בכאן ואמר אוחיל לו, כי התוחלת הראשונה על ההצלה והישועה והחסדים, והתוחלת השנית להפיק רצון מהשם ולהתקרב אליו, כענין שנאמר "והקרבתיו ונגש אלי" (ירמיה ל, כא), ונאמר "יחשוך נפשי מני שחת" (איוב לג, יח), ונאמר "באור פני מלך חיים" (יג, טו). ודע כי התוחלת האצולה מן הבטחון הזה יחזק התוחלת, עד כי כאשר תקרב הצרה ויירא מעוונותיו לא יהיה שקול הפחד עם התקוה, אך תחזק התקוה ממנו כי חסדי הש"י יתרים על כל עון ומרחם על כל הנכנע ומבקש רחמיו, ונאמר "כי חנון ורחום הוא" (יואל ב, יג), ונאמר "קוה אל יי' חזק ויאמץ לבך" (תהלים כז, יד), פי' תקוה תחזק הלב, ובהתחזק את הלב ע"י התקוה תחזק התקוה עוד בלב ותגדל התקוה יותר, כי מרוך הלב ימעט התקוה.

ודע כי זאת המדרגה גדולה עליונה בבטחון, ונזכיר סוד הדבר, שנאמר "קויתי יי' קיוותה נפשי" (שם קל, ה) פי' הנפש המתאוה קבלת הבטחון, כמו שנאמר "יצר סמוך" (ישעיה כו, ג) והמשכילים יבינו ונאמר אחריו "נפשי לי" ו"גו' (קל, ו), והיא התקוה בפרטים.

המדרגה השנית בענין הבטחון המסר הנפש להש"י, "ונפש כי תקריב" וגו' (ויקרא ב, א), כענין שנאמר "אליך יי' נפשי אשא" (תהלים כה, א), "אלהי בך בטחתי" (שם ב), ונאמר "השמיעני בבוקר חסדך" (שם קמג, ח), ונאמר "בידך אפקיד רוחי" וגו' (שם לא, ו). ומסירת הנפש שהוא בוטח בשי"ת ושיבחר לו הדרך הטובה, כענין שנאמר "הודיעני נא את דרכיך" (שמות לג, יג) "הודיעני דרך זו אלך" (תהלים קמג, ח) ויודע כל מעשה השי"ת לטובה, כמו שאז"ל (ברכות ס, ע"ב) כל דעבדין מן שמיא לטב ויקבל עליו כל הבא באהבה, וידע כי היא טובתו וכפרת עונותיו, וכי זה לתועלתו יותר מאשר הוא מבקש, כי הוא אינו יודע הטוב לנפשו. ונאמר "גם את הטוב נקבל מאת האלהים" (איוב ב, י), ונאמר "יסרתי חזקתי זרועותם" וגו' (הושע ז, טו), ונאמר "בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה" (שם יא, ד), ונאמר "ואנכי תרגלתי לאפרים" וגו' (שם ג), ואם הוין ועושר בביתו כל מה שיהנה ממנו יקבל בכל שעה במתנת חסדו, כי יודע כי אין לו כל

מאומה בעשרו ולא בכחו, כענין שנאמר "ומידך נתנו לך" (ד"ה א' כט, יד) ונאמר "השלך אל י"י יהבך והוא יכלכלך" (תהלים נה, כג), ונאמר "גול אל י"י דרכך" (שם לז, ה), ואז"ל (שבת פח, ע"ב) עושין מאהבה ושמחים בייסורים עליהם הכתוב אומר (שופטים ה, לא) "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו". ונאמר "גול אל י"י יפלטהו" (תהלים כב, ט), ונאמר "כבד את י"י מהונך" (ג, ט), ונאמר "וימלאו אסמיך שבע" (שם), ונאמר "מוסר י"י אל תמאס" וגו' "עליך השלכתי מרחם" (תהלים כב, יא), ונאמר "כי אתה גוחי מבטן" וגו' (שם כב, י):